

Susánszky Pál – Gerő Márton: A Hallgatói Hálózat (HaHa) mobilizációs jellemzői

BEVEZETÉS

Az elmúlt két év izgalmas időszaka volt a felsőoktatásnak. Nem csupán a szüntelen átalakítások, de az érintettek arra adott reakciói is vizsgálatot érdemelnek. A felsőoktatási érdekképviselő szférája is jelentősen átalakult. Új szervezetek jelentek meg: A Hallgatói és Oktatói Hálózat mintegy paralel szervezetei, ha úgy tetszik kihívói a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciájának⁵⁹ és a Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezetének. 2012–13 fordulóján úgy tűnt, hogy ezek a szervezetek válhatnak akár rövidtávon is a felsőoktatási érdekvédelem meghatározó szereplőivé, azonban 2013 tavaszától visszarendeződni látszik a status quo. Január végén a régebbi, már intézményesült szereplők részvételével létre jött a Felsőoktatási Kerekasztal, a HaHa és az OHA kiszorult a hivatalos érdekképviselőből. Ugyanakkor a 2012-es év, majd 2012–2013 tele mégiscsak hosszabb távú változásokat eredményezett, ami többségében a hallgatók mozgalmainak köszönhető.

A felsőoktatási államtitkár, Klinghammer István tanulmányunk elkészülte előtti napokban nyilatkozott úgy, hogy a Kerekasztalt a diáktüntetések miatt kellett egyáltalán létrehozni.⁶⁰ E hatások azonban még csak most bontakoznak ki, és sorsuk sokban függhet magának a Hálózatnak a jövőjétől. A mozgalom hosszú távú fennmaradását és sikerét nem csupán a kezdetek, hanem az intézményesülés ellentmondásaitól és konfliktusaitól egyáltalán nem mentes időszaka határozza meg, amely során eldől, hogyan sikerül kiaknázni a környezetben rejlő lehetőségeket és legyőzni az akadályokat, a szervezet fenntartásával – és esetleges növelésével együtt megőrizni a mobilizációs képességet. Tanulmányunk elsősorban azt vizsgálja, hogy a környezeti és szervezeti tulajdonságok hogyan határozzák meg a mozgósítás lehetőségeit.

1. A MOZGÓSÍTÁS MODELLJE

A társadalmi mozgalmak vizsgálata elsősorban a mozgalmak létrejöttére és az akciókban való részvétel mozgósítási folyamataira koncentrálnak. Ez részben annak köszönhető, hogy a kutatók leginkább egy-egy akciót, eseményt, vagy egy-egy mozgalom létrejöttének körülményeit – következőképpen leginkább az informális struktúrákat vizsgálják (MCADAM–SCOTT 2005). Abban nem nagyon vitatkoznak a különböző iskolák, hogy a mozgósítás jelentős erőforrásokat igényel. Az erőforrás-mozgósítás elméletének képviselői azonban felhívják a figyelmet arra, hogy az erőforrások kiaknázása jelentős szervezési munkát, hosszabb távon pedig egyfajta szervezeti struktúrát igényel, még akkor is, ha ez a struktúra informális marad (MCCARTHY–ZALD 1977). Jelen tanulmányunkban egy olyan szervezetet vizsgálunk, amely a már meglévő érdekképviselő mellett, részben annak ellenében jött létre, új taktikát és eszközöket alkalmazva. Az új szervezeti formák létrehozása pedig maga után von valamilyen intézményesedési folyamatot. Ennek a folyamatnak része az is, hogy az új szervezeti formákat el kell fogadtatni a környezettel (RAO ÉS TSAI 2000).

A mozgalomkutatás másik fontos szempontja a mozgalom és környezete közötti kapcsolat vizsgálata. Ennek egyik iránya a mozgalom megjelenésének vagy megerősödésének politikai lehetőségeit veszi számba (LD MEYER 2004), míg mások, a környezetet alkotó potenciálisan mozgósítható csoportok „készenléti állapotával” foglalkoznak (LD KLANDERMANS 1993; McVEIGH 1995; STERN ÉS TSAI 1999)

Tanulmányunkban arra törekszünk, hogy a kétféle nézőpontot együttesen kezeljük. Megvizsgáljuk a mozgósítás lehetőségeit befolyásoló szervezeti tulajdonságokat és folyamatokat, a bevonás módjait, de feltárjuk a közvetlen környezetet jelentő egyetemi hallgatók és a mozgalom résztvevői közötti hasonlóságokat és különbségeket is, amelyek alapvetően határozzák meg a mozgósítás méreteit.

Elemzésünk kiindulási pontja a mozgósítás – Klandermans és Oegema (1987) által vázolt – elméleti modellje, amelyben a mozgósítási folyamat lépéseit a mozgósított egyének, és a mozgósító szervezet szempontjából írják le. A modell négy mobilizációs szakaszt különít el, mind a mozgósítás, mind pedig a résztvevővé válás folyamatában: (1. táblázat).

59. A hallgatói mozgalomról részletesen lásd JANCsák 2014.

60. http://nol.hu/belfold/parragh_kontra_klinghammer_ha_legalabb_elolvasta_volna_...

1. táblázat.

A mozgósítás négylépcsős modellje Klandermans és Oegema nyomán

	A mozgósítás folyamatai	A bevonódás lépései
1.	Mobilizációs potenciál kialakítása	A potenciálisan mobilizálható csoport részévé válás
2.	Mozgósítási hálózat kialakítása	A mozgósítás célcsoportjába kerülés
3.	A részvétel iránti motivációk erősítése	Motiválttá válás
4.	A részvétel akadályainak elhárítása	A részvételt akadályozó személyes tényezők átlépése

A mozgósítási potenciál azok körére vonatkozik, akik a mozgalom céljait és eszközeit is pozitívan szemlélik. Tehát nem egyszerűen csak egyetértenek a mozgalommal, hanem készek arra, hogy a különböző tiltakozásokban is részt vegyenek. Ez a készség azonban magától nem csap át aktivitásba, ehhez szükség van mobilizáló aktorokra: a médiára és a mozgalom aktivistáira.

A mozgósítási hálózat az aktivisták személyes hálózataiból áll. A szervezeti összefonódások, átfedések kiterjeszthetik a mozgósítási hálózatot, ami főként akkor fontos, ha a részvétel viszonylag magas kockázattal jár, hiszen ezekben az esetekben a tömegmédiá mozgósítási hatékonysága nagyon alacsony. Klandermans és Oegema modelljében a motiváció a részvétellel jár, észlelt költségek és hasznok folyamánként áll elő. A bevonás, bevonódás utolsó lépéseként az egyéni, esetleges élethelyzetek által a részvétel elé gördített akadályokat kell legyőzni. Ilyen lehet egy betegség, családi ünnep, munka stb. Ezeknek az egyéni akadályoknak egy részét le lehet küzdeni (pl. ha valaki motivált, érdekelt egy tüntetésen való részvételben, akkor másként szervezi munkáját, családi programjait) míg más akadályok (betegség, rossz időjárás) nehezebben háríthatók el vagy semlegesíthetőek.

Az elméleti keretek, és a mozgósítás elméleti modelljének tisztázása után a következő részben bemutatjuk röviden a Hallgatói Hálózat történetét. Ezek után az elemzésünk két részből áll: két survey kutatás alapján összevetjük a mozgalom tagjait és a politikailag passzív egyetemisták közegét, és megvizsgáljuk a Hallgatói Hálózat beágyazódását az egyetemi közegbe. Elemzésünk második részében interjúk és szervezeti dokumentumok alapján megvizsgáljuk a HaHa szervezeti tulajdonságainak mobilizációra gyakorolt hatását.

2. A HALLGATÓI HÁLÓZATRÓL RÖVIDEN⁶¹

2012 decemberében úgy tűnt, alapvetően rendeződik át a felsőoktatási szereplők alkotta mező. A Hallgatói Hálózat szervezte 2012. december 10-i Hallgatói Fórum rég látott tüntetéshullámot indított el. Nem csak az egyes tüntetések mérete, a résztvevők száma volt egyedülálló, hanem intenzitása is. December 10-e után naponta szerveződtek a spontán és bejelentett tüntetések, nem csak Budapesten, hanem az ország minden részén⁶². A tüntetésekbe középiskolások is bekapcsolódtak, amire a 90-es évek közepe óta nem volt példa. A Hallgatói Hálózat egy csapásra az országos politika középpontjában találta magát: több tüntetésen ők adták a mozgósítás bázisát és szervezetenként vagy egyénileg részt vettek a szervezésben. A december 10-i fórumon először alkalmazott spontán vonulás, a különböző tüntetések természetes velejárója lett. Aktivistáik naponta szerepeltek a hírekben, tv-műsorokban és rádióinterjúkban. A decemberi események során a szervezethez csatlakozók száma is megugrott, a korábban néhány tucatnyi aktivistából álló szervezethez több mint százán akartak csatlakozni ezekben a hetekben⁶³.

Ekkor úgy tűnt, hogy nem csupán jelentős politikai mozgalom születik, hanem átrendeződik a felsőoktatási szereplők alkotta mező is. A HaHa jogot formált arra, hogy részt vegyen az intézményes érdekképviselésben is és ezzel komoly kihívások elé állította a Hallgatói Önkormányzatok Országos Önkormányzatát. Ráadásul, megalakult az Oktatói Hálózat, majd a Középiskolás Hálózat is (erről bővebben ld: GERŐ-SUSÁNSZKY 2014).

A decemberi Fórumot azonban megelőzte néhány akció. Először a Hálózat 2012 januárjában, az Educatio kiállításon, az Oktatási Hivatal elnöke beszédének megzavarásával került be a hírekbe, majd 2012. február 15-én az „Utolsó Nyílt Nap” elnevezésű tüntetéssel és főként az ELTE Állam és Jogtudományi Kar előadójának elfoglalásával. Aktivistáik szerepet játszottak a Schmitt Pál köztársasági elnök plágiumbotránya körül kialakult tiltakozásokban is.

61. A HaHa megalakulásának, létrejöttének körülményeiről ld. részletesebben Gerő (2013) és Páli (2013).

62. Ld. az X Kommunikációs Központ térképét <http://www.xkk.hu/ugyeink/2-uncategorised/29-diakok-a-jovoert>.

63. Vezetőkkel és aktivistákkal készített interjúk alapján.

Az elmúlt egy évben azonban úgy tűnik, a lendület alábbhagyott. A 2012 decembere és 2013 márciusa közötti aktív időszakot kevesebb akció követte, a résztvevők száma is lecsökkent, és a HaHa egy idő után gyakorlatilag kiszorult a felsőoktatási tárgyalásokból is, a média érdeklődése alábbhagyott, a HÖÖK pedig megőrizte pozícióját, mint a hivatalos hallgatói érdekképviselőt. Bizonyos értelemben az akciók és résztvevők számának csökkenése – vagy legalábbis a növekedés megállása természetzerű (lásd. Jancsák 2014 a kötetben). Egy mozgalom felívelését az intézményesedés időszaka követi, ami meghatározza, hogy stabilizálódás, további növekedés vagy pedig a megszűnés vár a kezdeményezésre.

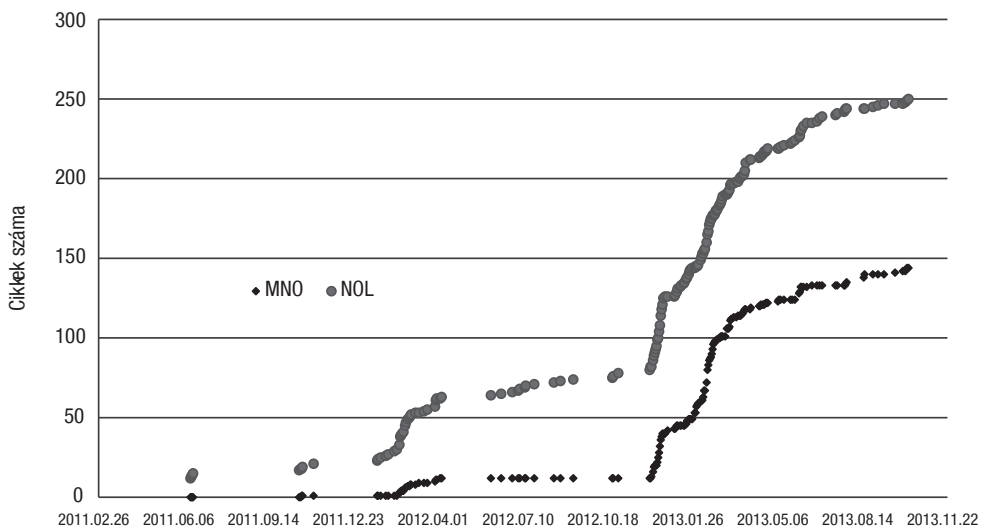
A HÖÖK és a HaHa közötti konfliktus nem csupán a felsőoktatási mezőben elfoglalt pozíciókról szól, hanem a működési gyakorlatok közötti eltérésekről is. A HÖÖK-ra és a helyi HÖK-ökre a „csontosodott” struktúra, az adminisztratív munka dominanciája jellemző, míg a HaHára az innovativitás. A működésmódnak ez az eltérő jellege a szervezeti életciklus két végpontját jeleníti meg. (A HÖÖK álláspontját jól mutatják be azok az interjúrészeket melyeket Jancsák közöl tanulmányában.)

Fontos megjegyezni, hogy a HÖÖK elődjének számító hallgatói mozgalomnak az 1980-as évek végén megfogalmazott céljai és követelésesei közül több, tulajdonképpen változatlan formában jelent meg 2012–2013-ban a HaHa követelésesei között. Ilyenek voltak az átfogó reform és az esélyegyenlőség megteremtése a továbbtanulásban (KUCSERA–SZABÓ A. 2008). Persze figyelembe kell venni, hogy 25 évvel ezelőtt valószínűleg mást értettek átfogó reform alatt, más konkrét cselekvéseket vártak az akkor és a ma tüntető egyetemisták a kormányzattól. A hivatalos érdekképviselőt és az új hallgatói mozgalom viszonyát, tehát nem csupán az erőforrásokért és a tárgyalási pozíciókért való küzdelemmel lehet leírni, hanem egyfajta „generációs” különbséget is tapasztalunk, a szervezeti életciklus más-más szakaszában járó csoportok között.

A két, leginkább meghatározó napilapban megjelent cikkek száma jól mutatja a Hálózat aktivitásának három fő hullámát: a 2012. februári nyílt nap és egyetemfoglalás időszakát, a 2012. december 10-e utáni két hét, és a 2013. januártól március végéig tartó időszakot. Az első hullám szenzációs hullámverést okozott a sajtóban: a gyors fellendülést gyors lecsengés követte. A 2012. december és 2013. március közötti időszakban azonban olyan S görbe rajzolódik ki, amelynek a vége nem eltűnésre, hanem egyfajta folyamatos – bár alacsony mértékű – közéleti jelenlétre utal. (ld. 1. ábra)⁶⁴

1. ábra.

A Hallgatói Hálózat említése a Magyar Nemzet Online és a Népszabadság Online-ban, 2011 június - 2013 október

64. Az adatokat a Google Scraper nevű szoftverrel gyűjtöttük. <https://wiki.digitalmethods.net/Dmi/ToolGoogleScraper>

A mozgósítás csoportjai: a Hálózat magja, a követők és a kimaradók

Egy társadalomkutatónak még abban az esetben is nehézséget okoz egy mozgalom határainak megvonása, ha az rendelkezik a tagságra vonatkozó bármilyen formális követelménnyel – például csak valamilyen regisztrált tagság rendelkezik szavazati jogokkal. Jellemzően nem is törekednek a határok éles megrajzolására, hanem különböző tagságtípusokat határoznak meg a feladatvégzések és szerepek alapján. Altbach (1989) a hallgatói mozgalmakat vizsgálva négyféle csoportról tesz említést: vezetőkről (core leadership), aktív követőkről, szimpatizánsokról és a kívül maradók vagy a mozgalmat ellenzők csoportjairól. Morris és Stagenborg (2002) hasonló felosztást javasol: beszélhetünk vezetőkről, és csoportmagról (core), valamint a követőkről.

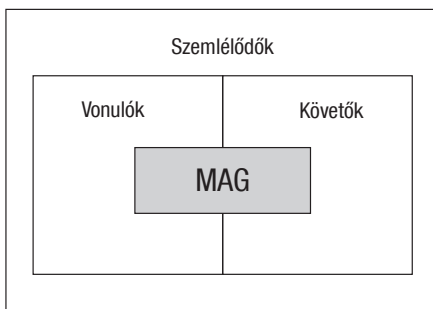
A mozgalmak vezetői azért jelentenek fontos témát a mozgalmakutatás számára, mert a strukturális kényszerek mellett az ő tevékenységük az, ami alapvetően befolyásolja a mozgalmak működését, hiszen az ember mégiscsak képes döntéshozatalra, cselekvéseit nem csupán a környezet határozza meg. Rao és társai (2000) őket hívják mozgalmi vállalkozóknak, akik egy új szervezet esetén képesek felismerni a rendelkezésre álló lehetőségeket, és úgy keretezni a problémákat és célokat, hogy mozgósíthatóvá válnak az erőforrások. Morris és Staggenborg (2002) kiváló összefoglalójukban kiemelik három vezetői típust, melyek mind azt hangsúlyozzák, hogy a mozgalom látható vezetői mellett más kulcsszereplők is részt vállalnak a mozgalom működtetéséből. Ezek közül az egyik Robnett (1997) összekötő vezetői pozíciókról (bridge leader) szóló elképzelése. A híd szerepben lévő vezetők a helyi szervezetekkel való kapcsolattartást, a helyi közösségekben az utánpótlás keresésének kulcsfeladatait látják el.

Alkalmazott módszerek

Elemzésünk két adatbázison alapul: 2013 februárjában a Peripato Kutatócsoport és az AFK on-line kérdőívvel kereste meg a HaHa Facebook-csoportját⁶⁵. A 179 tagból a kérdőívet 102-en töltötték ki, ők alkotják a HaHa magját. A továbbiakban a magra úgy tekintünk, mint a mozgalom vezetőire, vagyis akik „stratégiai döntéshozók, akik ösztönzik és szervezik a mozgalomban való részvételt” (MORRIS–STAGGENBORG 2002, 171.). A maghoz nem tartozó támogatók csoportjába azok kerültek, akik bár hivatalosan nem HaHa tagok, de kötődnek a mozgalomhoz. Konkrét feladatot nem vállalnak a szervezet működtetésében, a tüntetéseken, akciókon azonban részt vesznek.

Az aktív támogatók csoportjait az AFK 2013-as adatfelvételéből rekonstruáltuk. A támogatók csoportját tovább bontottuk egy követőknek és egy vonulóknak nevezett alcsoportra.

2. ábra. Támogatói csoportok

Követőknek tekintjük azokat, akik a saját bevallásuk szerint a HaHához kötődnek⁶⁶, valamilyen, a HaHa által szervezett eseményen vettek részt⁶⁷ (N=56). Vonulóknak tekintjük azokat, akik úgy nyilatkoztak, hogy az elmúlt egy évben (2012. április és 2013. április között) részt vettek spontán tüntetésen, vonuláson (N=170). A szervezeti jellemzőket különböző dokumentumok és 2012 decembere, illetve 2013 márciusa között készített interjúk, valamint résztvevő megfigyelés segítségével mutatjuk be.

65. A Facebook csoportba csak a hivatalos HaHa tagsággal rendelkezők léphetnek be.

66. Kapcsolódás-e alábbi (formális) szervezetekhez? (HaHa), Melyik internetes közösségnek vagy tagja? (nyílt kérdés)

67. Részt vettél-e olyan megmozduláson, tüntetésen, demonstráción, amelyről az interneten keresztül értesültél, amelyet az interneten keresztül szerveztek? (nyílt kérdés)

Részvételi csoportok

Az elemzett változókat két csoportra oszthatjuk: szociodemográfiai változók (nem, kor, településtípus, apa iskolai végzettsége) és politikai attitűdök, értékek (pl.: demokráciával való elégedettség, politikai orientációk, tekintélyelvűség). A változók pontos definícióit a függelékben adjuk meg.

A HaHa magjának tekinthető csoportnak több férfi, mint női tagja van (59%), főleg Budapesten vagy Budapest környékén élnek (80%), egy jelentős részük társadalom- vagy bölcsészettudományokat hallgat (41%), és túlnyomó többségük (90%) úgy nyilatkozott, hogy életszínvonaluk átlagos vagy annál jobb. Ez alapján arra következtethetünk, hogy a HaHa társadalmi háttér szempontjából viszonylag homogén csoport. Ezt némileg árnyalja az apák végzettségének megoszlása, mivel meglepően magas arányban (27%) található a HaHások között gimnáziumot vagy annál alacsonyabb iskolai végzettségű apák gyerekeit.

Az alábbi táblázatban a szemlélődők, vonulók és követők csoportjai közötti szociodemográfiai különbségeket mutatjuk be⁶⁸. Eszerint a vonulók csoportja magasabban kvalifikált apák gyerekeiből áll, mint a nem aktív, szemlélődők csoportja, de ebből a szempontból nem találtunk szignifikáns különbséget a követők és a szemlélődők csoportjai között. Az egyetemisták átlagosan inkább jobb, mint rosszabb anyagi körülményekről számolnak be, de a követők csoportja szignifikánsan rosszabbnak ítéli saját anyagi helyzetét, mint a másik két csoport. Érdekes azonban, hogy a jövőbe vetett bizalom tekintetében szignifikánsan a három csoport nem tér el egymástól.

2. táblázat.

Szemlélődők, vonulók és követők eltérései: csoportátlagok

(referencia szemlélődők)

Változók (skála)	Szemlélődők	Vonulók	Követők
Apa iskolai végzettsége (1-7)	4,81	5,29**	4,96
Szubjektív jóllét (1-5)	2,32	2,36	2,65*
Jövőbe vetett bizalom (1-6)	3,17	3,16	2,97

*sig<0,05; **sig<0,01

Értékek

Az általunk vizsgált csoportok között az értékek és politikai attitűdök tekintetében jelentős különbségeket tapasztalhatunk. Nem csupán a HaHával szemben közömbös szemlélődők csoportja és a valamilyen aktivitást mutató csoportok között adódnak különbségek, hanem a vonulók és a HaHához explicit kötődők csoportja között is. Az értékek és politikai attitűdök változó-szettet tovább bonthatjuk három alcsoportra: 1. a demokráciával való elégedettségre és a politika iránti érdeklődésre 2. a politikai beállítódásokra 3. végül a társadalmi berendezkedéshez kapcsolódó értékekre.

A csoportok bemutatását a maggal kezdjük, mivel őket külön adatfelvétellel vizsgáltuk. Majd bemutatjuk a szemlélődők, követők, vonulók csoportjainak különbségeit.

A mag minden tekintetben szignifikánsan eltér a szemlélő környezettől⁶⁹, vagyis a passzívaktól. A közügyek és a politika iránt érdeklődőbbek, politikai orientációjuk baloldelibbnek, kifejezetten liberálisnak és radikálisnak mondható. A társadalmi berendezkedéssel kapcsolatos értékviláguk az előző orientációkkal összhangban van, hiszen jellemző az egyéni felelősségvállalás és a romákkal, szegényekkel való szolidaritás. A fenti állítások nagyjából igazak a valamilyen aktivitást mutató csoportoktól való eltérésekre is. Egyedüli különbség, hogy a mag szignifikánsan nem tekinthető radikálisabbnak a többi aktív csoportnál.

A vonulók, követők és szemlélődők csoportjai több tekintetben is eltérnek egymástól. A demokráciával minden csoport inkább elégedetlen: legkevésbé a szemlélődők, leginkább a követők. A politika iránt legjobban a mag érdeklődik, őket a vonulók követik, a szemlélődők és a követők között pedig nincs szignifikáns eltérés e tekintetben. A követők és vonulók csoportjában közös, hogy gyakrabban olvassák az online médiumokat és jobban érdeklik őket a közéleti kérdések, mint a szemlélődőket. Politikai orientáció tekintetében pedig a követők csoportja baloldalibb és liberálisabb, mint az egyetemi közeg. A radikalizmust tekintve elmondható, hogy az egyetemisták alapvetően mérsékeltnek tartják magukat, míg a vonuló, aktív csoport kevésbé mérsékelt, de nem radikális – átlagértékük a közepet jelző négyes érték alatti.

68. Az eredmények az Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013-as kutatásából származnak. A kutatás módszertanáról részletesen lásd (Szabó A. 2014 e kötetben).

69. Ezt az eredményt a táblázatban nem közöljük. A mag csoportjának értékei a szemlélődők csoportjától minden esetben a p<0,001 szinten voltak szignifikánsak.

A politikához kapcsolódó értékeket vizsgálva a követők csoportja határozottan elutasítja a tekintélyelvűséget, és szignifikánsnak mutatkozik az a különbség is, amely szerint a szegényeket kevésbé gondolják felelősnek szegénységükért. A többi kérdésben – integrált oktatás, az állami szerepvállalás, romákkal szembeni előítéletesség – a különbségek nem voltak szignifikánsak.

Összességében elmondható tehát, hogy az aktívabb csoportok érdeklődőbbek a politika és a közügyek ügyei iránt, gyakrabban olvasnak online médiát és elégedetlenebbek a demokrácia működésével. Fontos különbségek vannak azonban a különböző aktív csoportok között is. A vonulók alapvetően radikálisabbak a másik két aktív csoportnál, a HaHához expliciten kötődő követők és a HaHa mag baloldalinak és liberálisabbnak tekinthető, mint a szemlélődők és a vonulók csoportjai. Értékek tekintetében egyedül a HaHa mag tér el a többi csoporttól: a szolidaritást és az egyéni felelősséget fontosabbnak tartják a többieknél.

3. táblázat.
A szemlélődők, vonulók, követők és a mag politikai orientációi, értékei

Tényező	Szemlélődők (szórás)	Vonulók (szórás)	követők (szórás)	mag
Demokráciával való elégedetlenség 1-4	2,98	3,10	3,41*** (*)	NA
Közélet iránti érdeklődés 1-5	3,59 (0,90)	4,18*** (0,91)	4,01* (0,95)	4,87(♣)
Politika iránti érdeklődés 1-5	2,87 (1,29)	3,42*** (1,35)	3,23 (1,37)	4,53 ♣♣♣
Online média fogyasztás 0-2	0,49	0,65***	0,65***	NA
Bal-jobb tengely 1-7	4,37 (1,35)	4,54 (1,62)	3,76** (**) ⁷⁰ (1,44)	3,68 ♣♣♣
Liberális - konzervatív tengely 1-7	3,73 (1,44)	3,9 (1,73)	3,01** (**) ⁷¹ (1,47)	2,47 ♣♣♣
Mérsékelt-radikális tengely 1-7	3,52; 1,36	3,93** (1,63)	3,5 (1,43) ⁷¹	4,48
Tekintélyelvűség főkomponens-2,5 – 2,22	0,04	-0,05	-0,57*** (**)	
Állami szerepvállalás 1-5	3,4 (1,03)	3,46 (0,97)	3,37 (1,09)	3,55 ♣(♣♣♣)
Szegények felelőssége 1-5	2,37 (0,97)	2,29 (1,01)	2,04* (1,00)	1,65 ♣♣♣
Integrált oktatás 1-5	3,78 (1,12)	3,78 (1,33)	4,03 (1,18)	4,72 ♣♣♣
Romákkal szembeni előítéletesség 1-5	3,03 (1,41)	2,81 (1,54)	2,81 (1,67)	1,25 ♣♣♣

Jelmagyarázat: *P<.05; **P<.01; ***P<.001

♣ T-test

A részvételt magyarázó tényezők

A következő részben a részvételt próbáljuk megmagyarázni egy logisztikus regressziós modellben. A függő változó esetén a következő kategóriákat alakítottuk ki: szemlélődők csoportja (0) valamint az aktívak, akik valamelyest köthetők a HaHá-hoz (1). Ez a csoport a követők két alcsoportjának (követők, vonulók) összevonásával jött létre. A modell kialakításának első lépéseként az egyes magyarázóváltozók és a részvétel önálló összefüggését vizsgáltuk. Ha az esélyhányados szignifikáns volt, akkor beemeltük a következő modellbe, amit stepwise módszerrel futtattunk. Végül a táblázatban a szereplőváltozók mutatkoztak szignifikánsnak.

70. A Shapiro-Wilk teszt nem szignifikáns, így az egyoldali T-teszt sem végezhető el.

71. A Shapiro-Wilk teszt nem szignifikáns, így az egyoldali T-teszt sem végezhető el.

4. táblázat.
Logisztikus regressziós modell

Magyarázó változó	OR
Nem referencia: nők	1,53*
Apa iskolai végzettsége	1,17**
Demokráciával való elégedetlenség	1,33*
Politika iránti érdeklődés	1,17*
radikalizmus	1,25**
Tekintélyelvűség	,82*
Személyes beszélgetés	1,41**
Online média fogyasztás	2,82***

Jelmagyarázat: *P<.05; **P<.01; ***P<.001

A modell alapján elmondhatjuk, hogy a férfiak a nőkhöz képest másfélszer nagyobb eséllyel vesznek részt a HaHában. Ez az eredmény nem meglepő, hiszen majdnem minden civil részvétellel foglalkozó elemzés megállapítja, hogy a férfiak nagyobb eséllyel vesznek részt civil szervezetben, mint a nők. Bár egyes részterületeken és egyes országokban – például a karitatív tevékenységek terén – a nemi különbségek kiegyenlítődnének (MACKERLE-BIXA, MEYER, STRUNK 2009). A nemen kívül még egy demográfiával kapcsolatos változó került be a modellbe, az apa magasabb iskolai végzettsége szintén növeli a részvétel esélyét. Mivel az iskolai végzettség növekedésével a különböző erőforrásokkal való ellátottság is növekszik, azt mondhatjuk, hogy az erőforrásokkal jobban ellátott családok gyerekei lesznek aktívak. A részvétel esélyét növeli továbbá a demokráciával való elégedetlenség, a politika kérdései iránti érdeklődés, a politikáról való személyes beszélgetés barátokkal és rokonokkal. Legnagyobb mértékben az online média fogyasztása növeli a részvétel esélyét, egy egységnyi növekedés a skálán háromszorosan esélyeket teremt. Ekkora tehát a különbség az online médiát soha nem olvasók és az átlagosan alkalmanként olvasók részvételi esélyei között. A tekintélyelvűség esetén elmondhatjuk, hogy minél tekintélyelvűbb valaki, annál kisebb az esélye, hogy részt vegyen a HaHában. Ezt az eredményt többféleképpen is lehet magyarázni. Egyfelől elképzelhető, hogy azok, akik tekintélyelvűek egyáltalán nem vesznek részt politikai mozgalomban, tehát a szemlélők csoportjához tartoznak, de az is elképzelhető, hogy a tekintélyelvű egyetemisták egy része más politikai mozgalomban vesz részt és nem a HaHában. Ezt a kérdést a csoportátlagok közötti eltérések nem döntik el, mert a különbség az egyetemisták és a vonulók között nem volt szignifikáns.

Az online médiafogyasztás a politika iránti érdeklődés és a politikáról való beszélgetések a modellben arra utalnak, hogy a tájékozottság és a hírek, politikai/közéleti történések követése növeli a részvétel esélyét. Kländermans és Oegema klasszikus modelljében ezek a tényezők a felkészültségi, előhangoltsági állapotot jelentik. A személyes beszélgetések gyakoriságát azonban értelmezhetjük úgy is, hogy azok, akik többet beszélgetnek barátaikkal, rokonaikkal politikáról és közéletéről, könnyebben válnak a mozgósítás célpontjává, a mozgalom aktivistái egyszerűbben érik el őket. Véleményünk szerint a politikai attitűdök és az értékek jelenthetik a részvétel iránti motivációk fokozását, a motiválttá tételt. A demokráciával való elégedetlenség és a radikalizmus könnyen értelmezhető motivációként, elégedetlenségből fakadó tettvágyként. A tekintélyelvűség elutasításának az elméleti keretben való elhelyezése nem ilyen egyértelmű, hiszen tartozhat a motivációk csoportjához, ha az a cselekvésre, részvételre ösztönöz. Ugyanakkor tartozhat az előhangoltság szakaszához is, mivel elképzelhető, hogy a mobilizálás a HaHa aktivistái számára csak olyan közegben lehetséges, amely a tekintélyelvűséget erősen elutasítja.

Mint azt láthattuk, a HaHá-hoz köthető csoportok és a környezetet jelentő, csupán szemlélődő egyetemisták között hangsúlyos különbségek vannak az értékekben és a politikai orientációkban.

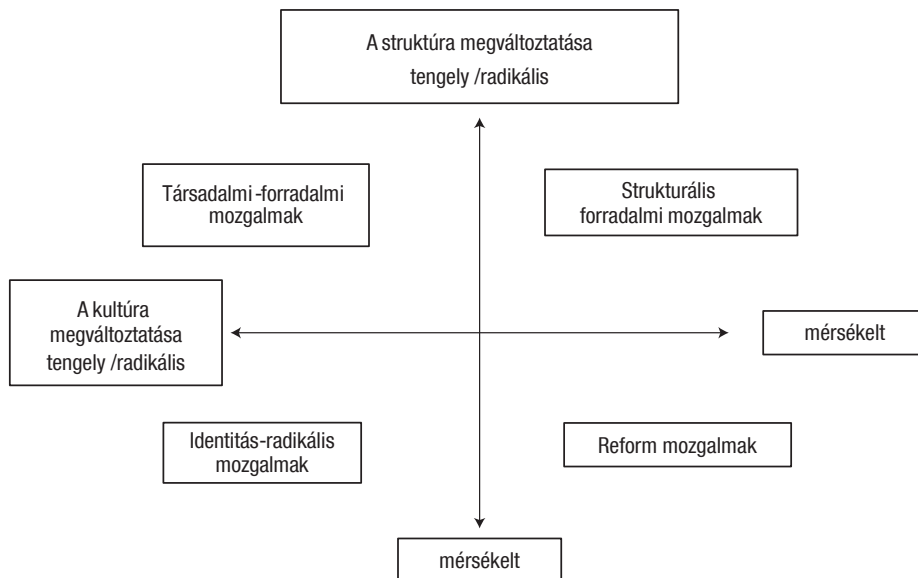
A MOBILIZÁCIÓT BEFOLYÁSOLÓ SZERVEZETI TULAJDONSÁGOK

Szervezeti folyamatok

A szakirodalom nem igazán határozza meg, mit tekintünk hallgatói mozgalomnak, ezek hogyan viszonyulnak az ifjúsági mozgalmakhoz és általában a hallgatók közéleti részvételéhez. A hallgatók más csoportoknál nagyobb mértékben vesznek részt társadalmi mozgalmakban, de ezek nem feltétlenül hallgatói mozgalmak. Akár azért, mert céljaik nem a felsőoktatáshoz kapcsolódnak, vagy azért mert bár a mozgalom akciói a felsőoktatás valamilyen átalakítását célozzák, résztvevőik nem vagy nem csak a hallgatók köréből kerülnek ki. Gill és DeFronzo (2009) a hallgatók mozgalmainak négy típusát különítette el a megfogalmazott célok két dimenziója szerint:

1. Intézményrendszer megváltoztatásáról való elképzelések: milyen mértékben akarják megváltoztatni az adott intézményrendszert. (strukturális radikalizmus vs. mérsékelt).
2. Domináns kultúra megváltoztatásáról való elképzelések: milyen mértékben akarják megváltoztatni a domináns kultúrát. Rendszerint e mögött egy csoport és tagjai identitásának megváltoztatása, új értékek és normák kialakítása húzódik (kulturálisan radikális vs mérsékelt mozgalmak). E két dimenzió alapján a következő típusokat különítene el:
  1. Reform mozgalmakat, amelyek elsősorban a közpolitikák befolyásolására és a már meglévő kulturális normák hangsúlyozására törekednek
  2. Strukturális forradalmi mozgalmakat, amelyek rendszerint egy vagy több alapvető intézmény (pl. a politikai rendszer) megváltoztatását tűzik ki célul. A kulturális értékek megváltoztatása nem elsődleges célja e mozgalmaknak.
  3. Identitás-radikális mozgalmakat, amelyek hangsúlya a kulturális változáson van.
  4. Társadalmi-forradalmi mozgalmakat, amelyek mind az intézményrendszer, mind a domináns identitás megváltoztatásra törekednek.

3. ábra. Gill és DeFronzo mozgalmi ábrája

A fenti felsorolás világossá teszi, hogy a mozgósítási potenciál megértéséhez (a célokkal és az eszközökkel való egyetértés vizsgálatához) elsőképpen a szervezet céljait kell feltárni. Ezután következhet annak feltárása, hogy a szervezeti eljárások, működésmódok hogyan segítik, vagy gátolják a mobilizációt.

Ez a modell azonban a mozgósítást egyszeri aktusnak tekinti, miközben a rendszeres mozgósítás mindenképpen valamiféle szervezetet igényel (McCARTHY-ZALD 1977). Ráadásul az is fontos szempont, hogy milyen környezetben jön létre az adott szervezet, hiszen a kihívások és lehetőségek egyaránt formálják annak tulajdonságait. Rao és szerzőtársai (2000), Scott nyomán, a szervezeti forma 4 központi tulajdonságát határozzák meg: célok, a szervezeten belüli hatalmi viszonyok és hierarchia, az alkalmazott technológiák és a marketing-stratégia. Természetesen mozgalmak esetében sokszor nehéz például marketing-stratégiáról beszélni, azonban azt, ahogyan elérik a potenciális célcsoportokat azonosítani lehet. Ez a négy szervezeti elem közvetlenül is összefüggésbe hozható a Klandermans-Oegema-féle modell fázisaival: a mozgalom céljainak megfogalmazása és a problémák azonosítása jelöli ki azoknak a körét, akik a potenciálisan mozgósítható célcsoportba kerülnek. Az alkalmazott technológiák és a marketing stratégiák esetében könnyű belátni, hogy fontos szerepet játszanak a célcsoportba kerülés, a motiválttá válás és a részvétel akadályainak elmozdításában. A szervezeti hierarchia és az alkalmazott technológiák (eljárások) a legutolsó fázisban, a mozgósítás akadályainak elhárításában játszanak fontos szerepet, hiszen ebben a szakaszban válik részesévé az adott tevékenységnek a résztvevő. Az eljárások különösen fontosak abban a tekintetben, hogy sikerül-e hosszabb távon is megtartani a résztvevőket, vagy a mozgósítás csupán rövidtávra, egy alkalomra szól. A működési eljárások alapvetően határozzák meg az erőforrások allokációját és ezen keresztül a mozgósítást, a kampány tevékenységeket. Így a működési módok közvetve szerepet játszanak a mozgósításban azzal, hogy mennyire sikerül a mozgósított csoportokat folyamatosan a szervezetben vagy annak környékén tartani. Ahogy bevezetőnkben ígértük, négy szempont szerint mutatjuk be a HaHa szervezetét:

1. célok,
2. a szervezeten belüli hatalmi viszonyok, hierarchia,
3. az alkalmazott technológiák,
4. a marketing-stratégia.

A négy szempontot elsősorban dokumentumok és interjúk alapján járjuk körbe. Az interjúk 2012. december és 2013. április között készültek, így a formálódás időszakát mutatják be. Az interjúalanyok között a HaHa régebbi és a 2012 végén csatlakozott tagjai is megtalálhatóak, ami lehetőséget ad arra is, hogy dinamikájában próbáljuk meg bemutatni a szervezetalakulást. Így nem csupán egy statikus pillanatkép megragadására, hanem a folyamat bemutatására is törekszünk. Mivel a 2. és 3. szempontot nagyon nehéz különválasztani egymástól, ezért ezeket egyben mutatjuk majd be.

A szervezet céljai

Azt gondolhatnánk, hogy a célok bemutatása lehet a legkönnyebb dolgunk, hiszen ezek valamilyen formában általában deklaráltak. Ugyanakkor, ahogy fentebb már utaltunk rá, e célok többrétűek lehetnek és az sem biztos, hogy a szervezet minden tagja vagy minden alcsoportja egyformán osztja azokat.

A Hálózatban megjelenő célokat a szervezet működése során végig négy csoportra lehet osztani:

1. Konkrét felsőoktatási célok: ezek nagyban meghatározottak az aktuális kormányzati intézkedések által és elsősorban a tüntetések, akciók során megfogalmazott célkitűzésekből bonthatók ki. A konkrét, manifeszt szervezeti célok a 2012. december 10-i fórumon nyerik el végső formájukat, inentől ez az úgynevezett 6 pont:⁷²
  - Követeljük a köz- és felsőoktatás átfogó reformját!
  - A keretszámokat állítsák vissza legalább a 2011-es szintre!
  - Állítsák le a forráskivonást, kompenzálják az elvonásokat!
  - Töröljék el a hallgatói szerződést!
  - Ne korlátozzák az egyetemi autonómiát!
  - Az átfogó reformnak biztosítania kell, hogy az alsóbb osztálybeli családoknak is legyen esélye bejutni a felsőoktatásba!

72. A hat pont forrása: http://hallgatoihalozat.blog.hu/2012/12/11/a_hallgatoi_halozat_es_forum_5_1_pontja

Pécssett 13 pontot fogadtak el. Ugyanakkor a részletesebb követeléslista részben tovább bontja a hat pontot, részben a felvételire, a speciális képzési igényű diákokra és a szakképzésre vonatkozó ponttal bővíti ki azt.

A hálózat tagjai előzetesen az első öt ponttal készültek, ugyanakkor a hatodik – bár a Fórumon került be a célok közé – sem tekinthető újdonságnak, hiszen már a 2012. februári tüntetésen felmerült egy szociális ösztöndíjrendszer bevezetésének igénye.⁷³ Így a hat pont tulajdonképpen összefoglalja és kikristályosítja a korábbi, elsősorban a kormányintézkedések nyomán megfogalmazott követeléseket. Persze a rövid távú és konkrét célok, hosszú távú, általános elképzelésekbe ágyazódnak be (1. és 6. pont).

2. Demokráciára nevelés, a politikai és civil részvétel növelése. A legtöbb interjúalany a konkrét felsőoktatási kérdések mellett azt is megfogalmazta, hogy a hallgatók és középiskolások korosztályát ösztönözze a részvételre, növelje a tudatosságát közéleti kérdésekben és oldja az elzárkózást a tág értelemben vett politikától.

„Tehát, amikor megkérdezek valakit, hogy miért nem jön el a tüntetésre, és nem mond rá semmit: Azért, mert én nem vagyok ilyen típus, mert engem nem érdekel a politika. A politika egy elkülönült szakág vagy kis szakterület, ami vagy érdekel, vagy nem. Mint mondjuk a horgászás. Miközben én meg azt szeretném áttolni, hogy a politika az, amiben vagy, az a körülményrendszer, vagy nem tudom mi, amihez alkalmazkodni kell, vagy nem kell, vagy formálni kell. De ami a lehetőségeidet meghatározza.”

3. A kormányzattal kapcsolatos elégedetlenség kifejezése: A HaHa-sok egy részének nem csupán a felsőoktatást érintő közpolitikák, hanem a 2010 utáni kormányzat tulajdonképpen teljes tevékenységével volt problémája és a HaHá-ban látta meg a lehetőséget arra, hogy ezt kifejezze.
4. Elitváltás: Szintén megjelenik a HaHa tevékenységében, nyilatkozataiban és belső vitáiban az elitváltás igénye, amely már nem csupán a regnáló kormányzatot, hanem a megelőző 20 év politikai elitjét váltaná le.

Az első két célkitűzés gyakorlatilag általánosnak tekinthető, különbség csupán abban van az egyes tagok között, hogy ki melyiket tekinti prioritásnak. A második két célkitűzés azonban már vitatott. A tagok egy része – éppen annak érdekében, hogy bármilyen politikai nézettel csatlakozni lehessen – kifejezetten a felsőoktatási kérdésekre koncentrálna és a többi közpolitikát kihagyná a szervezet munkájából, míg mások úgy látják, hogy a felsőoktatás nem különíthető el más közpolitikáktól – elsősorban talán a közoktatás kérdéseitől –, de az alkotmányos, döntéshozatali kérdésektől sem. A vizsgált időszakban, az utóbbi álláspont „győzedelmeskedett”, ami talán visszavezethető a mag erős liberális és radikális elköteleződéseire is. Mindenesetre azt jól látjuk, hogy a december 10-ét követő tüntetések majd mindegyikén megjelennek a tagok tüntetőként vagy akár szervezőként is: a tágabb tematikus beágyazottság jó kapcsolódási lehetőségeket biztosít más szervezetekhez, lehetővé téve egy nagyobb mozgósítási merítést, ugyanakkor ez folyamatos konfliktust jelent a tevékenység fókuszát és a vállalt munkaterheket illetően. Emellett önkéntelenül is behúzza a szervezetet abba a megosztott politikai térbe, ahol csak kormánypártiként vagy ellenzékiként értelmezhető egy szervezet. Ennek kimondása a jobboldali sajtóban viszonylag hamar megtörténik: a szervezet belekerül az álcivil diskurzusba, amelynek során az éppen kritizált politikai oldal sajtója, politikai aktorai a másik oldalhoz próbálják kötni a mozgalmat, ezzel hiteltelenítve a szervezetet a potenciális résztvevők egy köre előtt és gátolva a mozgósítás terjedését. Mivel ez a diskurzus elsősorban a személyes kapcsolódásokra mutat rá és azokat értelmezi befolyásként, a védekezés sok energiát emészt fel. (GERŐ-KOPPER 2013)⁷⁴

Hatalmi viszonyok, hierarchia és a technológiák

A Hallgatói Hálózat 2011 tavaszától – 2013 nyaráig tartó történetét két szakaszra érdemes bontani: a 2012. december előtti időszak és a 2012. december 10-vel kezdődő fél év. A két szakasz eltérő szervezeti felépítést mutat, noha hasonló elvek mentén szerveződik. A szervezeti felépítés elve szorosan kapcsolódik a HaHa egyik fő legitimációs elvéhez: a közvetlen részvételhez. A Hálózat tagjai sokszor kifejtik, hogy ők nem képviselnek mást, csupán a HaHa-t, illetve saját magukat, amiből persze az következik, hogy a HaHa akkor lehet fontos, a HÖÖK-ot ellensúlyozó tényező, ha sok hallgató érdekei és véleménye jelenik meg benne. Ezért a Hálózat három elv mentén szerveződik:

73. http://eduline.hu/felsooktatas/2012/2/15/Tudositas_a_Hallgatoi_Halozat_tunteteserol__AMC28I.

74. Ehhez lásd a Magyar Nemzet cikkeit a HaHa Bajnai Gordonhoz, Soros Györgyhoz vagy általában az ellenzékhez való kötődéséről. A hiteltelenítés és technikájáról ld. Gerő Márton és Kopper Ákos tanulmányát (2013).

1. Bázisdemokratikus működés: nincsenek formális vezetők és fix vezető szerepek, minden döntést közösen hoznak meg a tagok.
2. Hálózatiság, azaz a HaHa lazán szerveződő csoportokból áll össze, amelyek egy-egy felsőoktatási intézményhez vagy településhez kötődnek.
3. A nemi esélyegyenlőség, azaz a feladatokból és előnyökből, a közszereplésekből egyaránt részesüljenek a férfi és női tagok.

Az első két elv azonban meglehetősen eltérően valósul meg a két említett szakaszban. Noha 2012 januárjában és februárjában az első komoly médiafigyelmet kiérdemlő akciók után is tapasztalható volt létszámnövekedés, 2012 decemberéig a Hálózat létszáma tulajdonképpen kiscsoportos keretek között maradt. Elsősorban az ELTE és a Corvinus hallgatói jelentették a hálózat magját és részben már meglévő közösségekre (Társadalomelméleti Kollégium, (TEK) Mérei Ferenc Szakkollégium és a Lágymányosi Életmódjavító Közösség LÉK)) épült. Elkezdtek ugyan szerveződni vidéki csoportok is, de ezek a félév második felére egy-két kivétellel gyakorlatilag megszűntek. Így a tényleges bázisdemokratikus működésnek és a változó, képlékeny szerepeknek gyakorlatilag nem volt akadályja. Ugyanakkor ebben az első időszakban is megfigyelhető a szerepek állandósulása: kiválasztódnak a szövívők és a különböző gyűlések moderátorai is.

2012 decembere után azonban jelentősen megnőtt a csatlakozni kívánók száma. A sűrűbb események nagyobb szervezettséget igényeltek és megjelentek új feladatok is: a csatlakozók bevonása, értesítése, e-mail és Facebook felületek kezelése. A megnövekedett sajtóérdeklődés is jelentősen több energiát igényelt. Ugyanakkor szerették volna elkerülni a potyautasok megjelenését a szervezetben. Ezért bevezettek egy tagság-beléptetési rendszert, amelyben a csatlakozni vágyóknak egy rövid kérdőív kitöltésével, motivációikat is megjelölve, jelentkezniük kellett. A csatlakozáshoz szükség volt egy már belépett tag támogatására, aki leírta, szerinte miért érdemes elfogadni a jelentkezést. Ezután pedig a tagság szavazással döntött. Az új rendszer azonban döcögősen működött, sokszor heteket kellett várni a belépési szándék elbírálására.

A kapcsolattartásra és tájékoztatásra, ahogy a döntéshozatalra is, új fórum kellett, így megszületett a minden tagot magában foglaló Facebook csoport (Folyamatos Fórum), és a szimpatizánsokat tájékoztató Facebook-page is. A közös döntéshozatal egy nyílt forráskódú döntéstámogató szoftver, a Loomio segítségével működik. A feladatok jobb szétosztására pedig létrehozták a munkacsoport-rendszert: a tagságot hat munkacsoportba osztották, emellett pedig – ha egyetemista volt – a legtöbb tag egy helyi szervezet (sejt) tagja is volt. A munkacsoportokat koordinátorok vezetik, amelyek operatív és nem döntéshozói feladatokat látnak el. Ezúttal újabb sejtek jöttek létre, amelyek hosszabb életűek voltak, néhány közülük az új tanévben is aktív (Pl. a szegedi és a pécsi). A harmadik elvet a Hálózat megpróbálta következetesen érvényesíteni – eleinte szigorúan figyeltek arra, hogy kiegyenlítetten jelenjen meg a két nem – azonban egy idő után szinte kizárólag férfiak képviselték a HaHát.

A fenti elvek mellett van még egy negyedik tétel is, amely ugyan nem a szervezet működéséről szól, hanem annak képviseleti elvéről. Ez az elv, amely a Hallgatói Hálózat elsődleges legitimációs alapját is képezi – a szervezet saját missziója szerint is – a „Semmit rólunk nélkülünk”. Bár ez a tétel a nyilvánosságnak szól, mégis alapvető fontosságú a szervezet működtetésében, hiszen ezek szerint akkor lehet a HaHa legitim, ha valóban a tagjait képviseli (döntéseit a tagok hozzák) és elég sok hallgatót képes elérni. Így a mozgalom sikere szempontjából különösen fontos kérdés, hogy a szervezet működtetésének mechanizmusai és a megcélzott környezet milyen mértékben teszik lehetővé a mozgósítást, vagyis a szervezethez való csatlakozást és a HaHa által meghirdetett eseményeken való részvételt.⁷⁵

A döntéshozatali eljárás ennek megfelelően elsősorban a személyes részvételen alapul. A döntések vagy online, a Loomio-n keresztül születnek, vagy pedig személyes gyűléseken, fórumokon. A fórumtechnika, amelyet a Spanyol Los Indignados alakított ki és az Occupy közvetítésével jutott el a HaHá-ba egyaránt a belső és a nyilvánosan összehívott, nagyobb létszámú fórumok döntéshozatali technikája, amely valóban facilitálja a részvételt (amennyiben a helyszínen tartózkodik valaki). A személyes részvétel problémáját az online lehetőségekkel és a hálózati működéssel próbálták orvosolni, azaz nem egy nagy központi gyűlést szerveznek, hanem egy időben minden sejt (vagy városnként a sejtek) megtartja a gyűléseit, amelyek között online kapcsolat van. Így egyszerre tudják a közös és a helyi problémákat megtárgyalni, ugyanakkor nagymértékű sejtközi kommunikációt és koordinációt igényel.

75. A Hallgatói Hálózat nem csupán tüntetéseket szervezett, hanem számos egyéb programot is. A tiltakozási akciókon kívül (foglalások, vonulások, tüntetések) folyamatosan tartottak Hallgatói Fórumokat és az ELTE BTK-án zajlott egyetemfoglalás után Szabadegyetemi előadásokat is hirdettek.

A fórumok és a fórumtechnika így nem csupán egyfajta proteszt-technika, hanem a mozgalom működésének egyik lelke. A 2013-as tanév tavaszi félévének vége felé azonban már fórumokból is kevesebb volt, ezek elmaradása pedig súlyos gondokat okozott. A hálózat blogján így fogalmaz az egyik vélemény-cikk: „Fórum hiányában a HaHa rövid idő alatt egy belterjes csoporttá vált. Egy maroknyi ember szüli meg (egyre nehezebben) a terveket, ez folytat párbeszédet (egyre gyakrabban: csak magával) és ez a magja a diákel-lenállásnak.”⁷⁶

A hálózat magját felmérő vizsgálatban megkérdeztük, milyen feladatokat látnak el, azt vizsgálva, hogy a feladatok mennyire oszlanak meg. A következő táblázatban jól látszik, hogy a stratégiai tervezéssel, az akciók tervezésével foglalkoznak a legtöbben, de viszonylag sokan foglalkoznak toborzással és a technikai feladatok elvégzésével is. Ami viszont meglepő, hogy csupán heten mondták, hogy segítenek helyi szervezetek működtetésében, megszervezésében. Ez az a szerep, amit Robnett (1997) híd vezetői szerepnek hív. A hálózatelemzés fogalmaival azt mondhatjuk, ezek azok a szereplők, akiknek magas a közbevetettségi mutatójuk (betweenness centrality), vagyis ők azok, akiken keresztül a különböző alcsoportok kommunikálni tudnak, közvetítenek, rajtuk keresztül áramlik az információ. Természetesen ezeknek az embereknek a kapcsolathálózati jellemzőiről semmit sem tudunk, de az a szerep, amit magukra vállaltak ilyesmi hálózati pozíciót sugall. Ha pedig ilyen szereplőből kevés van egy szervezetben, akkor nehézkes a helyi csoportok (sejtek) kialakítása és mobilizálása.

Úgy tűnik, hogy a legtöbb embert éppen a rövidebb távú, sürgetőbb feladatokra sikerült mozgósítani, miközben a hálózat hosszú távú működését és a hálózat fennmaradását biztosító – kevesebb azonnali sikerélménnyel és visszacsatolással járó - feladatokat kevesebb ember látta el. Ez rendszerint egyfajta gyors reagálást is igényel, ami megnehezíti az új szereplők bevonását. Tehát önmagában az egyes feladatokat ellátó résztvevők számából következtethetünk a szervezet működtetésének hangsúlyaira, amelyek inkább az akciókra és az ehhez szükséges toborzásra helyeződnek. Azonban a HaHa akciói nagyrészt reaktívak voltak, így gyakoriságuk is erősen hullámzó volt. Amikor nincs akció, akkor sokan úgy érzhetik, hogy maga a szervezet állt le.

5. táblázat.

A végzett szervezeti tevékenységek

Tevékenység	Résztvevők száma (fő)
Technikai feladatok	36
Adminisztratív	19
Akciók tervezése	52
Vezető	9
Kreatív feladatok	22
Tárgyalások	15
Segítség helyi szervezeteknek	7
Kommunikáció	25
Szakmai	19
Toborzás	42

Marketing-stratégia: a mobilizáció csatornái

A HaHa-nak külön munkacsoportja foglalkozik a kommunikációval. Ez a csoport foglalkozik az online felületekkel és a szervezeten belüli kommunikációval, valamint a sajtóval. Egy másik munkacsoport (Propaganda) felelős a plakátokért, kisebb figyelemfelkeltő akciókért – ez amolyan gerillamarketing, félig-meddig toborzó munkacsoport. A legfontosabb kommunikációs felületnek a Facebook-csoportok tűnnek. Időről időre felmerül egy hírlevél szükségessége, azonban ezt következetesen nem sikerült megvalósítani.⁷⁷ A társadalmi mozgalmak mozgósító képessége erősen múlik a személyes hálózatokon: a legjobb mozgósító erőnek általában a személyes kapcsolatokat, barátságokat tartják. Ugyanakkor vizsgálatunk szerint a HaHa esetében nem csupán a személyes hálózatok, hanem az akciók híre is segítette a toborzásban: mind a 2012. januári–februári, mind a 2012. decemberi fórum után megnőtt a csatlakozni kívánók száma.

76. http://hallgatoihalozat.blog.hu/2013/08/22/quo_vadis_haha

77. http://hallgatoihalozat.blog.hu/2013/02/08/aktivistank_szivarogtat_hogyan_mukodik_a_hallgatoi_halozat

Ahogy a kérdőíves vizsgálatunkban is látjuk, a mag közel fele nem ismerősök, hanem más úton került a hálózat tagjai közé. Persze ez nem csupán azt jelentheti, hogy a médiajelenlét vonzotta a tagokat, a találkozás egyetemi rendezvényeken, helyi csoportokon keresztül is történhetett.

6. táblázat.

Az alábbi személyek közül ki vagy kik voltak azok, akik elhívtak, hogy vegyél részt a Hallgatói Hálózat valamely rendezvényén?

(A válaszadók százalékában)

megnevezett személy	százalék
senki	49
családtag	3
barát	18
ismerős	13
osztálytárs	13
iskolai ismerős	21
ismerős más szervezetből	10

A két szakasz (2012. december előtt és után) között a HaHa szerkezetében és így hálózataiban is változás állt be, ami részben magyarázhatja a decemberi mozgósítás nagyobb sikerét. Míg 2012 decembere előtt – és főként az alakulástól 2012 tavaszáig – a Hálózat magját a Társadalomelméleti Kollégium (TEK) tagjai adták. A TEK egy szakkollégium a Corvinus Egyetemen, amelynek tagjai – az interjúk alapján – nagyon erős közösséget alkotnak. 2012 novemberében azonban az ELTE Társadalomtudományi Karának hallgatói – akik korábban a HaHa-tól függetlenül alakult, de annak tulajdonképpen sejtjévé váló Lágymányosi Életmódjavító Közösségben is tevékenykedtek –, egy olyan sztrájkot kezdtek el megszervezni, amely az elképzelésük szerint független lett volna a HaHa-tól. A sztrájk szervezés látható érdeklődést keltett: három megbeszélést tartottak, amelyeken a kezdeti 20-30-ról 50 körülire nőtt a létszám. A 2012. decemberi törvénymódosítások azonban keresztülhúzták a sztrájk szervezők számítását, és az eredetileg februárra tervezett akció helyett gyors reagálásra volt szükség, ehhez pedig kellett egy jól bejáratott „brand”. Végül a HaHa neve alatt szervezték meg a 2012. decemberi Fórumot, amihez más HaHa sejték is csatlakoztak. (Sőt, az első akciót végül Szegeden hajtották végre december 10-én délelőtt.) Ezzel azonban a HaHa TEK-es hangsúlya gyengült és az átfedő, de mégis különböző hálózatok egyenrangúként léphettek működésbe. Ráadásul az ELTE hallgatói a társadalomtudományi Kar első és másodéves hallgatói között is jól beágyazottak voltak:

„A ...ék ezt az egész sztrájkcsoporthoz úgy tudták létrehozni, hogy ellentétben a Tekes figurákkal, ők alapvetően nagyon-nagyon nyitott emberek. Részt vesznek az összes programon, vannak köztük még Hökös emberek is, tehát ilyen szakos hallgatói érdek-képviselői szinten, meg a ...ék rendszeresen eljárnak, van ez a „Néru parki ivás”, ... két-három éve vezették be..., illetve van a Tógy. .... Kb. 100 ember ment, már több éve, és kimondottan ez a Hökös gólyatábor szervezői millió, nem ez a szakkollégista értelmiségi millió. E között a kettő között akartak táncolni, én azt látom. És onnan hoztak be még még nagyon sok új embert.”

Mindezek mellett a médiafigyelem, az akciók sikere érlelte meg a korábbi tagok ismerőseik körében végzett mozgósítási próbálkozásait, ahogy az egyik interjúalanyunk fogalmaz:

„Tulajdonképpen pont, hogy az volt a furcsa, hogy én azt gondoltam, hogy majd én jól bevonom őket és ehhez képest nem én vonzottam be őket, hanem, hogy látták [az akciókat]. ... Azt mondták utólag, páran, hogy elbeszélgettünk és én megérveltem, hogy miért érdemes ezzel foglalkozni. Ez így megalapozta bennük.”

Mások szintén az akciók sikerességének hatását tartják az egyik fő hajtóerőnek:

„De tudok olyan szakkolista is, aki amikor ezek a sztrájk megbeszélések voltak, azt mondta, hogy ez mekkora hülyeség, most meg tők aktív. Meg voltak olyanok is, akik annyira távol voltak ettől a magtól, tehát nem Tátékások [ELTE Társadalomtudományi Kar] voltak, hanem színműsök, BME-sek meg ilyenek, akiket meg a hírsodor hozott be.”

Ugyanakkor a személyes kapcsolatok hiánya fontos probléma is lehet: elsősorban a csatlakozók megtartásában: Főképp, hogy a jelentkezés új rendszerében a csatlakozási folyamat hetekig tartott, ami a kezdeti lelkesedést jelentősen erodálhatta:

„egy más nélkül csomószor nem mentünk volna el. Szóval hívtuk egymást. Húztuk egymást.”

Az interjúk alapján az is megfigyelhető, hogy a szűkebb maghoz tartozók és a kevésbé elkötelezettek más-képpen érzékelik a környezetet. Amíg megegyeznek abban, hogy általános a politikai passzivitás, a maghoz tartozók körében sokkal inkább találkozunk azzal, hogy a kormányzati döntések kapcsán általános felháborodást feltételeznek, míg a kevésbé elkötelezett HaHa-sok arról panaszkodnak, hogy évfolyamtársaik nem látják át a döntések káros következményeit, nincsenek tisztában azzal, hogy mi is történik. Persze utóbbiak a szervezeti folyamatok alakításában is passzívabbak. Így az esetleges, a környezet, a hallgatók felvilágosítására vonatkozó javaslataik sem kerülnek megvalósításra, holott a tájékoztatói szakszolgálatok figyelembe véve valószínűleg jelentős a felsőoktatási közpolitika iránt nem, vagy alig érdeklődő és azzal kevésbé tisztában lévő hallgatók aránya. Ez pedig a mozgósítás második lépcsőjénél (a mozgósítás célcsoportjába kerülés) megakasztja a folyamatot.

KONKLÚZIÓ

Tanulmányunkban arra a kérdésre kerestük a választ, hogy Klandermans és Oegema mobilizációs modellje alapján milyen akadályok merülhetnek fel a Hallgatói Hálózat mozgósítása során. Elsőként a csoportok közötti eltérések és egy logisztikus regressziós magyarázó modell keretében határoztuk meg, mely tényezők hatnak a HaHában való részvétel esélyeire. Majd a szervezeti és működési tulajdonságok mobilizációra való lehetséges hatásait vizsgáltuk meg.

A mozgósítás akadályai

A mozgósítás bemutatott modellje szerint (KLANDERMANS–OEGEMA 1987) a mobilizálás első lépése a környezet érzékeny tétele. Mivel a HaHa egy politikai mozgalom, ezt az érzékenységet, vagy előhangoltságot jól megragadhatjuk a politika és a közélet iránti érdeklődéssel. A Hallgatói Hálózat közegének tekinthető egyetemisták lényegesen kevésbé érdeklődnek ilyen kérdések iránt, ami megnehezíti a politikát, közéletet (pl.: hallgatói keretszámok, felsőoktatás célja) érintő kérdésekről szóló akciók megszervezését, illetve erre jelentős tömegek mobilizálását. A második lépés a modellben, hogy a mozgalom számára fontos kérdésekre érzékeny embereket a mobilizálás csatornáira elérjük. Az aktivisták személyesen vagy a médián keresztül (internet, újságok, tv stb.) meg tudják szólítani ezt a réteget. A HaHa ebben a szakaszban is nehézségekbe ütközik, hiszen ez a közeg lényegesen kevesebbet olvassa az online médiát, mint a HaHások. Ez valószínűleg az érdeklődésbeli különbségekből adódik, ennek azonban egy másik következménye, hogy az egyébként fontosnak tartott online mobilizáció nehezen éri el a potenciális csatlakozókat. Végül tekintsük át a mobilizálás szempontjából a csoportok közötti értékkülönbségeket. Ezen a ponton azonban ki kell egészítenünk Klandermans és Oegema mobilizációról szóló modelljét egy újabb szakasszal. Valószínűleg nem elég ugyanis, hogy egy adott ügyre kiélezett legyen a mozgalom környezete. Nem elegendő, hogy az egyetemisták fontos problémának lássák a felsőoktatással kapcsolatos kérdéseket. A politikai orientációk és a társadalmi kérdésekről alkotott vélemények, az ehhez kapcsolódó beállítódások a mobilizáció szintén fontos akadályait jelentik. A politikai attitűdök és az értékváltozók (tekintélyelvűség, állami szerepvállalás, integrált oktatás, romák megítélése, szegények felelőssége) mögött egy ideális társadalomról szóló elképzelés húzódik. Mivel ezekben a kérdésekben jelentős különbségeket tapasztalunk a HaHások csoportok és a környezet között, arra következtethetünk, hogy ezek mögött az eltérő válaszok mögött a társadalmi berendezkedésről szóló elképzelések közti különbségek jelennek meg. Persze ezzel nem állítjuk, hogy a társadalomról szóló elképzelések explicitek vagy tudatosultak, esetleg reflektáltak lennének.

Az interjúkból kiderült továbbá, hogy a mozgalomhoz leginkább kötődők és a lazábban kapcsolódók más-ként érzékelik a mozgalom környezetét. Míg a lazábban kapcsolódók általános közönyről és ismerethiányról beszélnek, a mag tagjai általános felháborodást érzékelnek. Ez könnyen adódhat természetesen abból, hogy a különböző kötődésű tagok más körben mozognak.

Érdekes különbségeket tapasztaltunk a követők csoportja és a tüntetők csoportjai között. Ennek egyik oka magának a csoportváltóznak a kialakításában rejtezhet. Emlékezzünk, hogy a tüntetők csoportjába azok szerepelnek, akik az elmúlt egy évben – 2012 márciusa és 2013 márciusa közötti időszakban – valamilyen spontán tüntetésen, vonuláson részt vettek. Ilyen megmozdulást azonban nem csak a HaHa szervezett,

gondoljunk csak a kormány politikáját támogató Békemenetre vagy a devizahitelesek megsegítését követelő akciókra. Könnyen elképzelhető, hogy ezeknek a tüntetéseknek, akcióknak a közönsége gyökeresen más, mint a HaHához kapcsolódó csoportoké. Tehát a vonulók és a követők közötti különbségeket az okozhatja, hogy a vonulók csoportjában olyanok is bekerültek, akik nem vagy nem csak a HaHával szimpatizálnak, nem csak a HaHa mobilizációs aktivitása érte el őket. Mégis mit jelenthet a HaHa mobilizációjának szempontjából, ha a tüntetéseken, vonulásokon résztvevők csoportja heterogén, az ő értékrendjüktől eltérő csoport? A hallgatóknak van egy olyan rétege, akik érdeklődőek és érzékenyek azok iránt a témák iránt, amik a HaHa fő érdeklődési körébe tartoznak, ezek közül vannak, akik aktivitást is vállalnak, hiszen hajlandóak elmenni legalább egy tüntetésre. Ez a csoport, a tüntetők és vonulók csoportja, végeredményben eltérő értékeket vall a társadalmi berendezkedésről, mint a HaHához kötődő csoportok. Azt gondolhatnánk, hogy akik aktívak azok körében a mozgósítás könnyebb, de a HaHa esetében a mozgósítás e szakaszában is lényeges nehézségeket kell legyőzniük.

A Hallgatói Hálózat szempontjából a mobilizálás többszörösen is nehézségekbe ütközik. Ez a közeg csak kevésbé előkészített egy társadalmi mozgalom mobilizáló akciójára. A hallgatók szemlélő csoportja nem érdeklődik politikai kérdések iránt és kevésbé érdeklődik a közügyek iránt, mint a HaHához kötődő csoportok. Másodsor: a mobilizáló csatornák sem működnek jól, mert a nagyon fontos online média fogyasztása alacsony mértékű. Harmadsor: jelentős értékkülönbségek vannak a környezet és a vizsgált társadalmi mozgalom között, ami gátolhatja a motivációk kialakítását. Az értékek szempontjából különbségek vannak a különböző aktív (tüntető, explicit kötődő) csoportok között is. Tehát, ha egyfajta versenyhelyzet van a különböző társadalmi mozgalmak között az aktivitásra hajlandóak mobilizálásáért, akkor az értékek fontos szempontot játszhatnak a sikeres mobilizálásban.

Szervezeti és működési tulajdonságok szerepe a mozgósításban

Az interjúk és a szervezeti dokumentumok elemzése után úgy látjuk, hogy többek között a hirtelen megnövekedett tagsági létszám, és a média kiemelt figyelme miatt a HaHa működésében és szervezeti felépítésében több olyan elemet is találtunk, amelyek gátolhatják a mozgósítás fokozását és a tagság megtartását. Erős ellentmondásos látunk, a döntéshozatal elvei – részvételi döntések, „semmit rólunk nélkülünk” – és a belépést szabályozó szervezeti működés között. A tagságfelvételi processzusok – online kérdőív kitöltése, ajánlás beszerzése stb. – nem felelnek meg egy bővülni kívánó szervezet igényeinek. Akkor tud egy új tagot megtartani a mozgalom, ha vannak személyes kapcsolatai a szervezeten belül, ugyanakkor a lassú belépési rendszer miatt a Loomio-n zajló szavazásokban, valamint az online vitákon nem tud részt venni. Ez könnyen elbizonytalaníthatja az új csatlakozókat.

A HaHában vállalt feladatok felosztásánál azt tapasztaltuk, hogy a rövid távú célok – közelgő akciók megtervezése stb. – elérése kap nagyobb hangsúlyt, és a hosszú távú, a szervezet felépítéséről és terjeszkedéséről szóló célok háttérbe szorulnak, hiszen csak kevesen vállalkoztak helyi szervezetekkel való kapcsolattartásra. Ennek következményeként könnyen bezárulhat, és Budapest központúvá válhat a mozgalom. Erre utal az az adat is, mely szerint a maghoz tartozók 80 százaléka Budapesten vagy annak környékén él. A feladatmegosztás problémája erőteljesen kapcsolódik az erőforrások allokációjához: a meglévő emberi erőforrásokat mire használja a szervezet. Az allokációs mechanizmusok megítélését, helyes vagy defektus voltát megállapítani nem tudjuk, mert ezt csak konkrét célok esetén tehetnénk meg. A HaHa explicit céljai mellett (ún. 6 pont) az interjúkból több implicit cél is kibomlott (demokráciára való nevelés, általános kormány és rendszer kritika). A többes szervezeti fókusz természetesen nem segíti az erőforrások koncentrált felhasználását.

IRODALOM

- Altbach, P. G. (1989). Perspectives on student political activism. *Comparative Education*, 25(1), 97-110.
- Gerő – Susánszky (2014): Hallgatói mozgalmak és felsőoktatási politika, *Educatio* 2014/1. MERLEG, 2010-2014
- Gill, J., & DeFronzo, J. (2009). A Comparative Framework for the Analysis of International Student Movements. [Article]. *Social Movement Studies*, 8(3), 203-224. doi: 10.1080/14742830903024309
- Hustinx, L., Meijis, L. C., Handy, F., & Cnaan, R. A. (2012). Monitorial citizens or civic omnivores? Repertoires of civic participation among university students. *Youth & society*, 44(1), 95-117.
- Jancsák Csaba (2014): A hallgatói önkormányzatiság útja a perifériáról a centrumba és vissza a perifériára. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II.* Szeged, Belvedere Meridionale, 2014.
- Klandermans, B. (1993). A theoretical framework for comparisons of social movement participation. In *Sociological forum* (Vol. 8, No. 3, pp. 383-402). Kluwer Academic Publishers-Plenum Publishers.
- Klandermans, B.; Oegema, D. (1987). Potentials, networks, motivations, and barriers: Steps towards participation in social movements. *American Sociological Review*, 519-531
- Kucséra Tamás Gergely – Szabó Andrea (2009): *Húsz esztendő a magyarországi felsőoktatási hallgatói mozgalom 1988 – 2008* Budapest, HÖÖK a Hallgatókért Alapítvány.
- McAdam, Doug, and W. Richard Scott. (2005) „Organizations and movements.” In: *Social movements and organization theory* (2005): 4–40.
- McCarthy, J.D.; Zald, M.N. (1977): *Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory*, *American Journal of Sociology*, Vol. 82, No. 6, 1212–1241
- McVeigh, R. (1995). Social structure, political institutions, and mobilization potential. *Social Forces*, 74(2), 461-485.
- Meyer, David S. „Protest and political opportunities.” *Annual Review of Sociology*(2004): 125–145
- Psimitis, M. (2011). Collective identities versus social exclusion: The December 2008 Greek Youth Movement. *The Greek Review of Social Research* (special issue), 111–133
- Rhoads, R. A. (1998). Student protest and multicultural reform: Making sense of campus unrest in the 1990s. *Journal of Higher Education*, 621–646.
- Stern, P. C., Dietz, T., Abel, T., Guagnano, G. A., & Kalof, L. (1999). A value-belief-norm theory of support for social movements: The case of environmentalism. *Human Ecology Review*, 6(2), 81–98.
- Szabó Andrea: A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II.* Szeged, Belvedere Meridionale, 2014.
- Szabó Andrea, Bauer, B. (2009). Ifjúság 2008 Gyorsjelentés (pp. 143). Budapest: Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.

FÜGGELÉK:**A vizsgált változók**

Az *apa iskolai végzettsége* egy hétfokú ordinális változó, a magasabb értékek magasabb iskolai végzettséget jelentenek.

A *demokráciával való elégedtlenséget* a következő kérdéssel mértük: „Mennyire vagy elégedett a demokrácia működésével az országban?” Mivel így a kérdés a demokráciával való elégedettséget méri ezért mi megfordítottuk a skálát.

A *politika, közélet iránti érdeklődés*: „mennyire érdekel Téged a politika?”; Mennyire érdekelnek Téged a közéleti kérdések, közéleti, társadalmi problémák”

Radikalizmus, liberalizmus, baloldaliság: „Kérlek, jellemezd Önmagad az alábbi tulajdonság-párok segítségével! mérsékelt – radikális, baloldali – jobboldali, liberális - konzervatív”

Tekintélyelvűség: A tekintélyelvűséget egy főkomponenssel mértük, amely az alábbi itemekből áll össze: „Mennyire értesz egyet a következő kijelentésekkel.?”

- A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytiszteltet.
- Az országnak nem politikai programokra van szüksége, hanem erőskezű vezetőkre.
- Fokozott szigor szükséges a közrend védelmében: a rend fontosabb, mint a bűnelkövetők jogai
- A férfi dolga az, hogy pénzt keressen, a feleségnek a háztartással és a gyerekekkel kell foglalkoznia

Állami szerepvállalás: A következő négy, értékeket vizsgáló változó az előző kérdés további négy itemje. „Az állam helyett az embereknek kellene több felelősséget vállalniuk önmagukért”

Szegények felelőssége: „A szegények többsége saját maga felelős azért, hogy szegénységben él.”

Integrált oktatás: „Minden cigány gyermeknek joga van arra, hogy a nem cigányokkal közös iskolai osztályokban tanulhasson”

Romákkal szembeni előítéletesség: „A bűnözési hajlam a cigányok vérében van”

Személyes beszélgetés: Milyen gyakran szoktál.

- családdal közéleti kérdésekről, társadalmi problémákról beszélni?
- barátaiddal, ismerőseiddel közéleti kérdésekről, társadalmi problémákról beszélni?

Ezzel a változóval egyfelől a politikai és közéleti/társadalmi érdeklődést mérjük, valamint a személyes mobilizálás lehetőségét. Hiszen, akik rendszeresen beszélgetnek ilyen releváns témákról azokat könnyebben érik el a mozgósítás személyes csatornáin is.

*Online média fogyasztás*⁷⁸: A változó az online média fogyasztás gyakoriságát méri, 0 és 2 között vehet fel értéket. Az alacsony értékek azt jelentik, hogy kevés online hírportált olvas és azokat is csak ritkán.

Jövőbe vetett bizalom: „Mennyire érzed biztosnak a jövődet, mennyire érzed magad biztonságban a jövőddel kapcsolatban?”

Subjektív jóllét: A két kutatás eltérő kérdést használt az anyagi helyzet szubjektív, önbesoroláson alapuló mérésére. Az AFK a „Összességében hogyan érzed anyagilag. (gondok nélkül élek stb.)” kérdést használta, míg a Peripató Kutatócsoport arra kérte a válaszadókat helyezték el családjuk anyagi helyzetét a magyar viszonyokhoz képest.

78. A felsorolt portálok a következők voltak: Index.hu, Origo.hu, Hvg.hu, Mandiner.hu, Nol.hu, Mno.hu, Fn.hir24.hu, Stop.hu, Kuruc.info